
How We Remember. The Memory of Communism. Its Forms, Manifestations, Meanings.

17.–18. september 2019, Praga

V torek in sredo, 17. in 18. septembra 2019, je v prostorih praškega Goethejevega inštituta potekala mednarodna konferenca *How We Remember. The Memory of Communism. Its Forms, Manifestations, Meanings*. Glavni organizator, Ústav pro soudobé dějiny, je dogodek umestil v sklop mednarodne serije dogodkov European Network Remembrance and Solidarity (ENRS) z naslovom 1989. *Changes and Challenges*.¹²

Uvodni nagovori glavnih organizatorjev so nakazali rdečo nit konference. Oldrich Tuma (Ústav pro soudobé dějiny), Jan Rydel (ENRS), Markus Pieper (Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur), Tomaš Bouška (Heinrich-Böl-Stiftung-Prag), Angelika Ridder (Goethe-Institut-Prag) in Marketa Devata (Ústav pro soudobé dějiny) so svojo pozornost namenili razmisleku o razmerju med politiko, spominom in zgodovino. Sledilo je osrednje predavanje Jana Rubeša. V predavanju, ki ga je obogatil s svojim osebnim pričevanjem, je uvodoma poudaril spreminjanje videza okolice v zadnjih tridesetih letih. V osrednjem delu predavanja je ocenil razmerje med kontinuiteto in diskontinuiteto med obdobjem pred letom 1989 in po njem ter kolektivno spominjanje (ali pozabo) preteklega socialističnega obdobja.

Prvi sklop prispevkov se je začel z nastopom Vere Dubina. S svojim prispevkom je pokazala na razkorak med aktualno rusko politiko v odnosu do gulagov kot historičnega fenomena in raznovrstnimi civilnimi iniciativami, ki si prizadevajo za postavljanje spomenikov ter ustanavljanje manjših muzejev, s čimer želijo ohraniti emocionalno povezavo med preteklostjo in sedanostjo. Za njo je Piotr Kwiatkowski govoril o kontinuiteti političnih elit, ki naj bi po njegovem mnenju – čeprav pod masko demokracije – še vedno ohranjale ključne elemente komunističnega sistema. Podobno je Valeriya Korablyova predstavila sodobno Ukrajino kot primer države, ki je demokratizacijo izpeljala le formalno, medtem ko so politične prakse ter mentaliteta ostali nespremenjeni. Zadnja v tem sklopu, Marie Černa, je obravnavala različne faze oblikovanja kolektivnega spomina na prisotnost sovjetske vojske na češkoslovaškem ozemlju od druge svetovne vojne do prelomnega leta 1968.

Drugi sklop prispevkov je bil namenjen obravnavi nekaterih epistemoloških vprašanj in kritiki historiografske literature. Muriel Blaive je obravnavala pristop avtorjev knjige *The Black Book of Communism*.¹³ Za njo je Florin Abraham obravnaval vlogo protikomunistične ideologije med letoma 1989 in 2019 ter njen vpliv na zgodovino-pisje. Podobno je Attila Pok preučil madžarsko historično produkcijo zadnjih treh desetletij. Tako Abraham kot Pok sta poudarila delno razumevanje postsocialistične historiografije kot medija, ki lahko žrtvam daje glas in kot tak učinkuje terapevtsko. Ekaterina Pavlenko je zadnja v tem sklopu predstavila projekt *International Memorial*,

12 1989. *Changes and Challenges*, <https://enrs.eu/project/1989-changes-and-challenges> (30. 9. 2019).

13 Stéphane Courtois et al., *The Black Book of Communism* (Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1999).

ki izhaja iz civilne iniciative in v svojem širokem spektru aktivnosti med drugim zajema pomoč preživelim političnim zapornikom ter sestavlja podatkovno bazo žrtev politične represije.¹⁴

V tretjem sklopu so se Claudia-Florentina Dobre, Andras Nagy, Hannes Krauss in Alexander Kratochvil posvetili literaturi, umetnosti, filmu in gledališču. Pokazali so, kako je socializem zaznamoval celo generacijo umetnikov in ustvarjalcev. Hkrati so se spraševali, kje so omejitve jezika, kako upodobiti izkušnjo tranzicije devetdesetih let prejšnjega stoletja ali travmo političnega preganjanja iz desetletij po drugi svetovni vojni.

Zadnji sklop prvega dne je tematsko nadaljeval prejšnji sklop. Vsi štirje avtorji so v svojih prispevkih obravnavali film kot sredstvo za soočanje s travmatično izkušnjo. Helena Ulbrechtova je predstavila prispevek, v katerem je obravnavala spreminjanje pokrajine v kontekstu političnih zločinov. Za njo so Reka Sarkozy, Kamila Zyto in Claus Loser obravnavali madžarsko, poljsko ter nemško produkcijo dokumentarnih filmov kot sredstva za soočanje s preteklostjo.

Drugi dan konference se je začel s svežim sklopom referatov. Sabina Stach je v svojem inovativnem prispevku analizirala turistično ponudbo v Pragi, ki se tematsko dotika časa socializma. Pokazala je, da imajo turisti že pred prihodom v Prago izoblikovano črno-belo sliko obdobja hladne vojne in temu primerno pričakujejo turistično ponudbo, ki bo razkrivala grozote življenja na vzhodni strani železne zaves. Za njo je Albert Bing predstavil oblikovanje zgodovinskega spomina na Hrvaškem po razpadu Jugoslavije. Natančneje se je na kontinuiteto političnega sistema v srednji in vzhodni Evropi osredotočil Sandor Horvath. Poudaril je povezavo med politiki in zgodovinarji: vprašal se je, kdo je tisti, ki odbira in hrani arhivsko gradivo, ter kako to vpliva na zgodovino. Kot alternativo preučevanju arhivskih virov je za boljše razumevanje demokratizacije nekdanjih socialističnih držav ponudil preučevanje družbenih mrež. Sklop je zaključila Adela Gjuričova. Obravnavala je spletne primere reinterpretacije simbolov, situacij in dogodkov iz obdobja socializma ter raztolmačila njihovo ponovno (inovativno) uporabo kot kritiko trenutne politične situacije.

Šesti sklop prispevkov se je navezoval na spominjanje in prostor. Jurgen Danyel je na primeru Nemčije pokazal, kako ljudje s pomočjo umetnosti in subverzivnih inštalacij razumejo svojo vzhodnonemško preteklost. Jaroslav Cuhra je po drugi strani posvetil pozornost beleženju lokacij spomenikov in njihovemu postavljanju v zgodovinski kontekst. Za njim se je Mile Bjelajac posvetil srbskemu kolektivnemu spominu na Jugoslavijo. Pokazal je, kako nanj vplivajo nacionalizem, vojna, mednarodne gospodarske politične razmere in korupcija v državi. Zadnji v šestem sklopu je svoj prispevek predstavil Tomasz Kozłowski. V njem je analiziral proces umikanja spomenikov izpred leta 1989, ki je bil po njegovih ugotovitvah razmeroma spontan in decentraliziran. Sledili sta dve kratki predstavitvi projektov. Lena Ens je poslušalcem predstavila projekt *Commemorative Sites to the Communist Dictatorships in Europe in the 20th Century*, Barbora Latečkova pa projekt *Meaning of Democracy: Women and Revolution*.

14 *International Memorial*, <https://www.memo.ru/en-us/> (30. 9. 2019).

Predzadnji sklop se je začel s prispevkom člana Inštituta za novejšo zgodovino, Jurija Hadalina. V njem je opisal dvojno tranzicijo Slovenije v devetdesetih letih 20. stoletja: vzporedno z demokratično tranzicijo je v Sloveniji potekala osamosvojitve države. Očrtal je osrednji historični diskurz razumevanja tega obdobja in pokazal, da nostalgija in nacionalizem sooblikujeta kolektivni spomin na Jugoslavijo. Sledili sta predstavitvi Sandre Vokk, ki je opisala muzej žrtev komunizma v nekdanjem zaporu Patarei, in Petra Jaška, ki se je posvetil (selektivni) dostopnosti arhivskega gradiva na Slovaškem. Odnos Estonije, njene politike in prebivalstva do svoje preteklosti je kot zadnji nastopajoči v tem sklopu osvetlil Toomas Hiio.

Zadnji sklop prispevkov se je dotaknil zelo različnih tem. Petra Chovancova se je posvetila raziskovanju lokalnih variacij spomina z metodo ustne zgodovine na mejnih območjih Češke in Slovaške. Za njo je Klara Kohoutova predstavila odnos Češkoslovaške do svoje romske manjšine ter na konkretnih primerih spomenikov in obeležij pokazala trenutno stanje. Za njo je Miroslav Vanek predstavil rezultate, pridobljene z obsežnimi intervjuji češkoslovaških aktivistov iz leta 1969. Raziskava je pokazala, da se le majhen delež udeležencev v dogodkih tega leta še vedno čuti zaznamovane s preteklostjo. Mnogi od njih se ne dojemajo kot pripadniki specifične generacije ali sploh kot zgodovinski akterji. František Neupauer je s svojim prispevkom vsebinsko zaključil razmislek o vplivu osemdesetih let prejšnjega stoletja na dogodke leta 1969.

Obsežna konferenca je s široko udeležbo zgodovinarjev iz različnih raziskovalnih okolij omogočila izmenjavo znanja in izkušenj. Čeprav so države vzhodne in srednje Evrope doživljale specifičen prehod v demokratični liberalni sistem, je imel njihov razvoj mnoge skupne točke. Prav tako nobena izmed držav devetdesetih let ni doživljala v vakuumu, temveč so bile vse vpete v kompleksno mednarodno dogajanje. Konferenca, kot je bila ta, je odlično ponazorila, kako lahko poznavanje širšega zgodovinskega in zgodovinskega dogajanja poglobi razumevanje posameznega primera države, družbe ali posameznika, ki je doživel prelomno leto 1989.

Tjaša Konovšek